

UDK: 22.014/.015
Izvorni znanstveni članak
Priljeno: 10. 06. 1993.

BIBLIJA KAO ŽIVA I NELITURGIJSKA KNJIŽEVNOST

Đurdica Garvanović-Porobija*

SAŽETAK

Pisac ovog članka dokazuje da je Biblija više živa i realistična no što je liturgijska. Služi se teorijskom, književnoanalitičkom i komparativnom metodom, te utvrđuje kako je i na sintaktičkoj i na pragmatičkoj razini podjednako jasno i očevidno potvrđena izrečena teza. Posebice istražuje ponašanje Biblije kao prijevodnoga teksta s aspekta teorije prevodenja i povijesti prevodenja te uspoređujući biblijske tekstove na latinskom, francuskom, engleskom i hrvatskom jeziku pokazuje da je Biblija prema svojoj adaptibilnosti, stilogenosti, individualnosti i mogućnosti da istodobno funkcionira i kao svjetska i kao nacionalna književnost dokazala izrazitu i neponovljivu vitalnost unutar sveukupnog književnog opusa, te da se stoga ne može zatvoriti unutar zidova makar i tako krasne građevine kao što je crkva. Ona se ne može zadržati unutar bogoslužbena obreda, jer je prvenstveno ukorijenjena u zbilji, unutar osjetljivih suodnosa Bog–čovjek i čovjek–čovjek.

Postavimo li kao teorijski konstrukt dva pola imenovana parom *živ – neživ*, i u toj projekciji opisujemo li Bibliju, naći ćemo se usred bure proturječnih mišljenja i prosudbi.¹

Biblija je – s današnjega stajališta – pisana *mrtvim* jezicima. Biblija je u netom minulo doba skepticizma, kritičkog mišljenja, pa i nihilizma, i s druge strane, iluzorna i ganutljiva povjerenja u znanstvene i tehničke

* Mr. Đurdica Garvanović-Porobija je magistrirala u oblasti filoloških znanosti na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu. Sada predaje na Adventističkom teološkom fakultetu u Maruševcu.

¹ Biblija se ne može kao svaka druga knjiga hladnokrvno akademski secirati a da ne izazove mnoštvo suprotnih zaključaka i prosudbi. Tako npr. dok je Viša kritika tvrdila da je kao knjiga Biblija stilski toliko nekoherentna da se ne može u poetičkome smislu smatrati jedinstvenom, mitološka kritika na čelu s N. Fryeom tvrdi suprotno. Vidi H. N. Frye, *Anatomija kritike* (Zagreb: Liber, 1979), str. 85–269.

projekte budućnosti čovječanstva, ostala u sjeni. Ona je i kao *sveti spis* zasjenjena autoritetom Crkve, koja se u više ili manje značajnim otklonima udaljila od biblijskoga svjetonazora. Biblija, čini se, postaje sve manje značajnom i živom i za “heretičke” pokrete i skupine, jer su sve popustljiviji spram predaje. Kao književnost, Biblija se guši u poplavi masliterature i književnoga kiča ili pak visokoga artizma. Njezin je suparnik među konzumentima suvremeni roman pisan slengom, često prebogat vulgarizmima i jednako često petrificiranim i očekivanim temama zločina, strasti i mraka. Biblija sa svojim uzvišenim temama i stilom postaje arhaičnom i nedostatno uzbudljivom... Prema ovoj perspektivi što smo je sad zacrtali, zatamnjenoj neskrivenim pesimizmom, Biblija je sve manje živa, ona je dakle sve “mrtvija”; ne i sasvim *mrtva* zahvaljujući agilnim i “iracionalnim” biblijskim društvima, a ono na samomu izdisaju.

Naoko ona jest knjiga koja se cijeni, ali izdaleka, ali izvana, jer “drhturimo” pred podacima o njezinoj neprolaznoj veličini, jer mi svi *ćutimo* da je to osobita i dragocjena knjiga. Pa ipak mi je još uvijek ne iščitavamo aktivno, jer je – *mrtva/živa*. Reakcije konzumenata su podijeljene: Biblija je, drže jedni, suviše daleko od njihova životna zanimanja, ona je dakle za njih neupotrebljiva, *mrtva*, ili je – misle drugi – suviše *živa*, te se upliče u njihov osobni život djelujući na savjest, što prosječni čitatelj nastoji izbjeći. Sva dobra književnost – odavna se zna – mora izvršiti ulogu savjesti čovječanstva, a pogotovu onda Biblija koja se nalazi negdje u njezinim osnovama i čiji je to program: “Uistinu je živa i djelotvorna riječ Božja. Ona je oštija od svakoga dvosjeklog mača i prodiere do rastavljanja duše i duha, zglobova i moždine, i može suditi nakane i misli srca.” (Hb 4,12) (!)

Tijekom povijesti Biblija je doista i djelovala *živo* na čitatelje, te su oni pod njezinim utjecajem postajali “neobični”, “drukčiji”, prema verifikacijama očevidaca, samostalne i samosvjesne individue koje misle. Stoga je – paradoksalno – i samo svećenstvo počelo zabranjivati neovisno tumačenje pa čak i čitanje Pisma, vezujući ga lancem kao relikviju uz oltar, gdje ju je našao i Luther. Bio je to jedan ilustrativan i zaludan pokušaj da se utjecaj Biblije ograniči i zadrži unutar kruga u kojemu bi se mogao nadzirati.

Čitati Bibliju kao živu knjigu, koja ima ambicija da čitatelja mijenja, i da se otrgne s lanca, ne znači čak ni nužno prihvaćanje kršćanstva, pogotovu ne i sveg balasta raznorodnih tumačenja biblijskoga teksta što se nataložio tijekom stoljeća, ali svakako znači sučeljavanje s bolno *živim* pitanjima: istina ili laž? poštenje u poslovnim odnosima ili prijevara? privrženost ili preljub? zavist ili dobrovoljnost? rad ili lijenost? okamenjenost ili razvoj? sebičnost ili nesebičnost? stvaranje ili uništavanje? kretanje ili stajanje?

Zbog značajnih pitanja što ih pokreće i zbog načina kako ih postavlja svakoj generaciji i svakom narodu, Biblija je još živa knjiga. Biblija nije tipična *angažirana* književnost koja sadrži tendenciju da mijenja određenu društveno-političku stvarnost, nego je njezina *tendencija* usmjerena na duhovno, estetsko i moralno stanje čovječanstva u cjelini od “početka” do “kraja”.

Druga dva kontrastna pojma unutar kojih možemo raspravljati o Bibliji, srodna s prethodnima, jesu: životan, stvarnosni i nestvarnosni, izvanživotan. Ovaj posljednji mogla bih ograničiti i na razumljiviji supstitut, pa naprimjer umjesto “izvanživotan” može stajati i obredni, ili liturgijski. Svaki obred uspostavlja određenu korelaciju s nekim životnim i stvarnosnim sadržajem. No obred se većinom poima kao priredba, s istaknutim formalnim obrisima, te se stoga i doživljuje više kao bijeg od života nego kao njegova sublimna realizacija.

Tko god poznaje Bibliju, vrlo dobro zna da Biblija nije obredna, pa čak ni liturgijska knjiga, premda je itekako i očevidno značajan element kako židovskog tako i kršćanskog – i katoličkog i protestantskog – bogoslužja. Biblija je štoviše antiobredna, katkad čak i antiliturgijska knjiga. Ona prvenstveno uspostavlja čvrste suodnose s izvanobrednom zbiljom, s ljudskim radostima i “svakidašnjom jadikovkom”. Biblija propisuje forme bogoslužja, a zatim ih nadilazi i suproti im se kad god se oni petrificiraju, postajući poput lartpurlartizma sami sebi svrhom, što se – čini se – neporecivo i uvelike zbililo i sa židovskim i s kršćanskim bogoslužjem.

Biblija se dakle usmjerava k životnim, stvarnosnim odnosima i sadržajima. Premda sadrži propise o žrtvenu sustavu, u Bibliji piše: “Što će mi tamjan koji dolazi iz Šebe, i trska mirisna iz zemlje daleke? Vaše mi paljenice nisu drage, nisu ni po volji klanice vaše.” (Jr 6,20)

Zašto? Zato što smjernice biblijskoga zanimanja pokazuju na zbilju, a ne na crkvu. Crkvena ili hramska zbivanja mogu imati značaja samo ako je u zbilji, u međuljudskim odnosima sve uredno, ako je sve skladno. Tada su ona prostor i oblik izricanja najviših bezinteresnih duhovnih i estetskih osjećaja – proslavljanja.

“Ne uzdajte se u lažne riječi: ‘Svetište Jahvino! Svetište Jahvino! Svetište Jahvino!’ Ali ako zaista popravite svoje putove i djela svoja, i ako zaista budete činili što je pravo, svatko prema bližnjemu svome, ako ne budete tlačili stranca, sirote i udovice i ne budete prolijevali krvi nedužne na ovome mjestu, ako ne budete trčali za tuđim bogovima na svoju nesreću – boravit ću s vama...” (Jr 7,4-7) Potvrda je to biblijskoga pisca da je obred sekundarni interes biblijskoga teksta.

Premda sadrži božansku razinu i misterije u svezi s njom, Biblija je jednako tako i humana, ljudska knjiga, ovostrana isto tako snažno i

duboko kao što je i onostrana. U njoj nalazimo cjelovitu skalu ljudskih osjećaja i situacija, od najgrešnijih do najspiritualnijih, te istinsko ganuće nad čovjekom i njegovim položajem.

O humanizmu i životnim značenjima Biblije piše John Cowper Powys u članku *The Bible as Literature*.² On tvrdi – a u skladu i s tvrdnjom Matthewa Arnolda – da je utjecaj Biblije i njezina humanizma znatno veći od utjecaja grčkog humanizma, budući da Biblija ne ovladava samo držanjem, postupanjem i ponašanjem svojih čitatelja nego i njihovom imaginacijom i najtananim osjećajima.

Biblija se u doba piščeva dječastva čitala u Srednjoj Americi svakodnevno i intenzivno. Izuzetak je činila nekolicina koja nije htjela čitati Bibliju. Danas je nekolicina čita, dok većina – premda je ne čita više – tradicijom nasljeđuje biblijske pojmove o ljubavi prema bližnjemu. Današnja generacija čitajući Bibliju zasigurno će – kaže Powys – crpiti iz nje nova značenja. Doći će do promjene u čitateljskom stavu. Nov pristup Bibliji neće dozvati sva značenja Biblije koja su iznalazili preci (srećom!), dok će neka značenja biti nepovratno izgubljena (nažalost!).

Današnji čitatelji Biblije gube puritansko licemjerstvo i mračnjaštvo, što su svojedobno formirani nodozrelim i nedosljednim razumijevanjem Biblije, ali i tajnovitu postojanost emotivne atmosfere, “sretno pobožnost” (Keats) i njezinu trajnost i snagu.

Mnogi slobodoumni duhovi – tvrdi Powys – od Wycliffa do Williama Blakea, crpili su iz Biblije humanu inspiraciju. Snaga poetičnosti Staroga zavjeta nadahnjivala je mnoge da ustraju u tegobama. Biblija može – jer je velika poezija – “sačuvati našu dušu živom”. Ona je prostor s najvišim emotivnim kontradikcijama, od kojih svaka posebice predstavlja jedan nepromjenjivi aspekt ljudskog života na Zemlji. Potreba pojedinca je upravo da pronade i ima poeziju svog *života* (od raspoloženja klonuća, beznada, tuge zbog rastanka i smrti do osjećaja nježnosti, ljubavi, senzualnosti, vlastite vrijednosti i strahopoštovanja). Potreba je to i svakog naroda – pronaći i imati poeziju o svojoj propasti i rasulu, ali i o svom herojstvu, pobjedama i slavi.

Ovaj kratak prikaz Powysovih refleksija i opservacija usporedan je s našim dokazivanjem da je uistinu Biblija stvarnosna i životna književnost, zrcalo ljudskoga življenja u kojemu se može prepoznati svaki čovjek, svaki narod i svekoliko čovječanstvo. Ona je skup emotivnih, moralnih i duhovnih iskustava zajedničkih svim ljudima. Ona je prema tomu antibajka, klasična realistička književnost *par excellence*. U njoj se ništa ne rješava štapićem dobre vile – konstruktom uobrazilje, već i sam Bog

² Vidi John Cowper Powys, *The Bible as Literature, The Pleasures of Literature*, pp. 18–56.

kroči stazom pošćkropljenom krvlju. No iza boli ne slijedi raspad i smrt, već pozitivna peripetija, preokret s unutarnjom energijom koja rekreira svijet i ostvaruje pobjedu, slavi *život*. (O peripetiji vidi Aristotel, *Artpoetika*, pogl. XI)

Po tim dakle svojstvima Biblija je živa, životna, stvarnosna knjiga, ne “la musique avant tout chose”, ne obred, ne scenarij za bogoslužje. Čitati Bibliju znači uobličavati se u slobodno, kreativno, misleće biće s relacijom. Suprotno tom biblijskome modelu čovjeka nalazi se “idol”, statua, kip bez relacija, stajaće, nemisleće, mrtvo biće.

“Idoli su njihovo srebro i zlato,
ljudskih su ruku djelo.
Usta imaju, a ne govore,
oči imaju, a ne vide,
Uši imaju, a ne čuju,
nosnice imaju, a ne mirišu,
Ruke imaju, a ne hvataju,
noge imaju, a ne hodaju;
glas im iz grla ne izlazi.
Takvi su i oni koji ih napraviše
i svi koji se u njih uzdaju.” (Psalam 115,4-8)

Biblija iz aspekta znanosti o prevodenju

Nastavljajući se na tvrdnju da je Biblija kao književnost i sveti spis usmjerena ka životu i stvarnosnim sadržajima – a što se može dokazati njezinim funkcioniranjem na pragmatičkoj razini (djelovanjem na čitatelja) kao i na sintaktičkoj i semantičkoj razini – ne možemo a ne zamijetiti kako je Biblija i kao prijevod izrazito vitalan i produktivan tekst. Stoga ćemo promatrati Bibliju iz aspekta znanosti o prevodenju.

Je li prijevod jednakovrijedno književno djelo kao i sva ostala književna djela ili je nastao zbog nemoći literarnih konzumenata da se približe izvorniku? Je li prijevod “nepravo” a izvornik ono “pravo”? Je li, rećeno biblijskim jezikom, izvornik “nebeska stvar/nost/”, dok je prijevod samo “slika ili sjen”?

Teoretićarima prevodenja, koji postavljaju takva i slična pitanja, Biblija, najprevodenija knjiga, može poslužiti kao idealni objekt promatranja. Doista su ona (pitanja o prijevodu i prevodenju) često i potekla iz praktičnih nedoumica i dvojbi prevodilaca Biblije.

Danas je već prilićno jasno, posebno dok upiremo prst u Bibliju, da se prijevodno djelo razlikuje u svom književnom okolišu po vrsti, po vlastitim zakonitostima svog nastanka, trajanja i djelovanja, a ne po svojoj manjoj vrijednosti ili ovisnosti o svom “velikom” izvorniku (pa

prema tome i po književnoj slabosti, bolećivosti ili infantilnosti). Kriterij vrednovanja i kriterij klasifikacije (pripadnosti) ovdje su se nerazborito ukrstili vodeći uzaludnu bitku. Jasno je da postoje dobri, uvjerljivi, briljantni prijevodi, na jednoj strani, i – loši, klišeizirani i nespretni – na drugoj; uostalom, kao i dobre i loše pjesme, dobri, loši, prosječni romani, pripovjetke, putopisi, nastali na domaćem jeziku. O vrijednosti prijevoda odlučuje, premda to uopćeno zvuči, vjernost zakonitostima svoje vrste, a ne samo vjernost izvorniku, što je tek jedan odnos među brojnim što ih prijevod uspostavlja.

Precizirajmo najvažnije odnose što ih Biblija kao prijevodno djelo podrazumijeva, čineći je izvanrednom književnosti dalekosežna utjecaja, uvriježenom u zbilji.

Povijesni i geografski pravac Biblije kao pokazatelj njezine vitalnosti

Prvi prikaz započinje povijesno-vremenskim pravcem. Biblijske knjige nastajale su u nizu godina, da bi napokon oblikovale kanon sačuvan do danas. Ta vremenitost nezaobilazna je karakteristika Biblije (premda je dominantna vremenska kategorija unutar Biblije “navremenska”, sadašnjost koja uključuje i prošlost i budućnost: vječnost, o čemu piše G. Steiner u svojoj knjizi *After Babel*).³ Svaki prevodilac Biblije mora imati bar osnovne predodžbe o vremenskoj udaljenosti pojedinih biblijskih knjiga, o obilježjima epohe u kojoj su nastale, o “realnom kontekstu”⁴ te o zbilji s kojom su one višestruko povezane.

Prevodioci biblijskih knjiga moraju dakle provesti nužnu analizu knjiga, kako bi uspostavili adekvatan odnos s njezinim sadržajnim i oblikovnim elementima. Povijesna, etno-geografska i ostale perspektive pružit će im dragocjenu pomoć u pravilnom razumijevanju leksika, pa i u leksikostilističkom izboru. Oprimjerimo te misli:

Tekst Zaharija 5,1.2.

Daničić/Rešetar:

Po tom opet podigoh oči svoje i vidjeh, a to knjiga lećaše.

A on im reče: šta vidiš? A ja rekoh: vidim knjigu gdje leti, dužina joj dvadeset lakata a širina deset lakata.

“Stvarnost”:

Podigoh opet oči i vidjeh: leti svitak knjige. Andeo me upita: “Šta vidiš?” Odgovorih: “Vidim svitak knjige gdje leti: dužina joj je dvadeset lakata, a širina deset.”

³ George Steiner, *After Babel* (Oxford: Oxford University Press, 1975), str. 146. 151.

⁴ Uvjetan termin.

Poznajemo li vremenski okvir Knjige Zaharije, znat ćemo da leksička jedinica *knjiga* ne može biti povezana sa istim “označenim” kao danas, da je njezin designatum znatno drukčiji, ako ne funkcionalno a ono barem oblikovno. Stoga su i rješenja prevodilaca različita. Daničić piše samo “knjiga”, “Stvarnost” – “svitak knjige”. Francuski prijevod sadrži riječ “rouleau”, što dakako podsjeća na lat. naziv “rotulus”, i ukazuje na izgled starovjekovne knjige koja se namatala, savijala, omatala, a zatim odvijala i odmatala oko svog potpornog štapa. U engleskom prijevodu nalazimo riječ “scroll”, koja također precizno označuje pergamentni svitak. Prevodioci “Stvarnosti” bili su još precizniji. Očito da bi i sam “svitak” mogao biti uredan ekvivalent. Moglo je stajati: “Odgovorih: ‘Vidim svitak gdje leti.’” Međutim, kako bi moglo doći i do semantičke konfuzije, skovan je dvočlani leksički spoj, sintagma: “svitak knjige”, što bi trebalo možda isključiti svitak u značenju “posebne strukture cilindrična oblika koja se pruža poput osovine duž ledne strane tijela svitkovaca”, ili eliminirati neko drugo, odnosno treće značenje. Tako smo doista dobili jednoznačan pojam, no s njim i izrazitu dokaznu činjenicu da se radi o dvijema prevodilačkim koncepcijama, o djelovanju kulturološke klime (ili trenda) suvremenih prevodiocu. Daničić kaže “knjiga”, i čitalac će se u kontekstu povišena proricanja, proročke vizije, dosjetiti višeznačnosti te leksičke jedinice i njezina arhaičnijeg značenja. Daničićev izbor dakle doziva u sjećanje zaboravljena značenja riječi, te je stoga stilski obilježen, stilogen. Naprotiv, izbor prevodilaca Biblije “Stvarnosti” slijedi drugu koncepciju i stoga rezultira drugim stilom. Njihov izbor “svitak knjige” – objašnjava, obrazlaže, gotovo analizira, što je simptomatika suvremenika, pa čak i po cijenu ponešto napregnute jezične konstrukcije kakva je “vidim svitak knjige” (atributni genitiv u izravnom objektu).

Utjecajne sfere koje se odzrcaljuju u izvornim rukopisima Biblije u prijevodima dobivaju svoje parove, budući da je svaki prijevod uvjetovan dvostruko – kako izvornim rukopisima i njihovim “realnim kontekstom” tako i korjenitim uplivom vlastita “realna konteksta” u jednom drugom vremenu. Poznavanje “realnog konteksta” izvornika nužno je za biblijsku hermeneutiku, dok je za kritičare prijevoda nužno poznavati oba “konteksta”. Prijevod je dakle uvjetovan dvostrukim “realnim kontekstom”.

Etno-geografski elementi često su specifikum izvornika, te se stoga ponekad teško prevode. Ova utjecajna sfera izvor je niza riječi koje opisuju floru i faunu, karakteristike pejzaža i sl. Istaknuti primjer poteškoća s ovim leksičkim nizom spominje Jean-Francis Held u članku *La fantastique histoire de la Bible, notre miroir poli par les siècles*.⁵ Naime, neki misionar prevodeći Bibliju na eskimski jezik preveo je tekst “...

jagnje Božije koje uze na se grijehе svijeta”, piše J. F. Held, kao “... le bebe phoque de Dieu qui enleve les peches du monde”.

Širok spektar prevodilačkih koncepcija i stilova

Naredni primjer ilustrirat će utjecaj individualnog položaja pisca. Za proroka Zahariju znamo da je pripadao svećeničkom redu; stoga opisi hrama, hramskih posvećenih predmeta i službe svećenika otkrivaju njegovo temeljito poznavanje ove oblasti, dok prevodioca na nju upućuju. Tako se srećemo s posebnim profilom leksika (“poglavar svećenički” – “veliki svećenik”; “prljave haljine”, “nove haljine” – “dragocjena haljina”; “čista kapa” – “čist povez”; “svijećnjak”, “masline”, “žišci”, itd.).⁶

O piscu Otkrivenja znamo da je svoju knjigu pisao zatočen na otoku Patmosu. Stoga je i riječ *more* u Otkrivenju ne samo frekventna već i uzdignuta na razinu simbola. U posljednjem dijelu Otkrivenja nalazimo poznatu alineju: “I vidjeh nebo novo i zemlju novu; jer prvo nebo i prva zemlja prodoše i mora više nema.” (Otk 21,1)

Pročitamo li tekst zapisan u 2. Petrovoj poslanici 3, 13, zamijetit ćemo uočljivu sličnost, ali i razliku: “Ali čekamo po obećanju njegovu novo nebo i novu zemlju, gdje pravda živi.”

Očito da je apostola Petra više zanimala “pravda” negoli “more”. Kakvom čežnjom je Petar očekivao kraj progonstva kršćana u I. stoljeću takvom sličnom čežnjom je Ivan očekivao nestanak mora koje ga je otuđivalo i razdvajalo od ljudi i iscrpljivalo “hukom svojih valova”. Zanima nas kako su prevodioci uobličili tu afektivnu ekspresiju.

Vuk/Rešetar:

I vidjeh nebo novo i zemlju novu; jer prvo nebo i prva zemlja prodoše, i mora više nema.

“Stvarnost”:

Potom opazih ‘novo nebo i novu zemlju’, jer su iščezli prvo nebo i prva zemlja: mora više nema.

Francuski:

Puis je vis un nouveau ciel et une nouvelle terre; car le premier ciel et la première terre avaient disparu, et la mer n’était plus.⁷

Engleski:

Then I saw a new heaven and a new earth for the first heaven and the first earth had passed away, and the sea was no more.⁸

⁵ Jean-François Held, “La fantastique histoire de la Bible, notre miroir poli par les siècles”, u čas. L’événement du Jeudi, 26. XII. 1985. – 1. I. 1986.

⁶ To su prijevodni ekvivalentni u Daničićevu prijevodu i u Bibliji “Stvarnosti”.

⁷ La Bible, Louis Segond, Paris 1910.

⁸ The Bible, Revised Standard Version, Printed in Great Britain, 1952.

Istaknutu efektivnost treće rečenice svi navedeni prevodioci istaknuli su iktusom na vezniku, osim prevodilaca Biblije “Stvarnosti”, koji su to ostvarili interpunkcijski – dvotočkom i stankom što iza nje slijedi. Tekst sadrži dvostruki antitetički sintaktički paralelizam, koji teži k svom cjelovitom savršenom formalnom ostvaraju (kako bi izrekao univerzalnost potpunog kozmičkog preobražaja), i zatim rečenicu-dodatak na drugoj razini. Ako su prve dvije rečenice mjerljive opće-kategorijskim jedinicama, onda se na treću rečenicu mogu primijeniti posebno-kategorijska mjerila. Treća je rečenica afektivni iskaz vidioca i ona se prema prvim dvjema može okarakterizirati vezom osobno–opće. Ona je dakle afektivni appendix, dodatak. Mikroskopski to izgleda ovako:

Vuk/Rešetar:

1. rečenica: I vidjeh nebo novo i zemlju novu
2. rečenica: jer prvo nebo i prva zemlja prodoše
3. rečenica: i mora više nema.

1. rečenica: veznik + glagol + imenica + pridjev + veznik + imenica + pridjev – veznik + predikat + objekt (imenica +atribut) + veznik + objekt (imenica + atribut)

2. rečenica: veznik + pridjev+ imenica + veznik + pridjev + imenica + glagol – veznik + subjekt (atribut + imenica) + veznik + subjekt (atribut + imenica) + predikat

Antitetički paralelizam u Vuk/Rešetarovoj Bibliji ima začudnu jezičnu izoštrenost. Dva veznika iz prve rečenice imaju svoju antitezu u dvama veznicima iz druge rečenice. Ostali prevodioci započinju rečenicu prilogom (“potom”, “puis”, “then”), čime se onemogućuje cjelovita podudarnost. Međutim veznik *i* kojim započinje Vukovo rješenje ima ovdje i prilošku funkciju, i naglasnu ulogu i formalnu sličnost sa svojim antitetičkim parom u drugoj rečenici (jer). Glagol u aoristu iz prve rečenice ima svoj aoristni par u drugoj rečenici (“vidjeh” – “prodoše”). U prijevodu “Stvarnosti” nalazimo u prvoj rečenici aorist, u drugoj suvremeniji perfekt (“opazih” – “su iščezli”). Imenice sa svojim atributima (“nebo novo i zemlju novu”) u drugoj rečenici svoju antitezu ostvaruju u subjektnom paru “Prvo nebo i prva zemlja”. U prvoj rečenici oni su stilogeni zbog svoje inverzivnosti, dok u drugoj postaju to (iako u normalnu slijedu) zbog svog položaja prema svom antitetičkom paru.

U prijevodu “Stvarnosti” otkrivamo shemu:

1. rečenica: priloška oznaka + predikat + objekt (atribut + imenica + veznik +atribut + imenica)

2. rečenica: veznik + predikat + subjekt (atribut +imenica + veznik + atribut + imenica) To jest:

1. rečenica: Potom opazih “novo nebo i novu zemlju”

2. rečenica: jer su iščezli prvo nebo i prva zemlja

Mogli bismo brzo zaključujući ustvrditi da je antitetički paralelizam u Bibliji “Stvarnosti” ostvaren shematski, a kod Vuk/Rešetara – stvaralački: gotovo istim sintaktičkim elementima tu je ritmizacijom i neznatnim promjenama reda riječi ostvaren začudan kontrast.

No da ne bismo, međutim, suviše brzo i pojednostavljeno valorizirali ogledne tekstove, stupivši na tlo “tekuće” kritike, valja zamijetiti da je moderni senzibilitet (utjecajna sfera iz “realnog konteksta” i vremena u kojem je nastao prijevod “Stvarnosti”) – upravljen prema matematičkoj pravilnosti, nepoetičnom, informativnom, denotativnom, nezaliosnom, gotovo znanstvenom stilu, te da se radi o dvama tipovima prijevoda, jednome s istaknutom poetičkom funkcijom i drugom s dominantnom obavijesnom funkcijom.

Biblija je jedan izrazito fleksibilan i adaptibilan tekst te se stoga i može prevoditi u višestrukim oblicima – kao akademski tekst, za mladež, za puk, za liturgiju, za teologiju, ilustrativno itd. – što je opet potvrda njezine začudne energije.¹⁰

Biblijski stil kao nosilac nacionalnog i individualnog identiteta

Potrebu da se u teoriju prevođenja uvedu najširi pogledi ističe na vrlo eruditivan i kompleksan način George Steiner u knjizi *After Babel*.¹¹ Steiner primjećuje da formalistička lingvistika, budući vrlo apstraktna, “često trivijalizira pogled na veze između jezika i uma, između jezika i društvenog procesa, između riječi i kulture”. On želi pokazati da i drugi pristupi mogu biti vrlo polodni.

Steiner dokazuje da se “Babel-problem” može tumačiti našim (ljudskim) porivom za osobnom svojinom i osobnim prostorom – teritorijem. Svaki jezik, u većem ili manjem stupnju, “offers its own reading of life”. Svaki jezik upozorava na ljudski duh koji potražuje svoju vlastitu slobodu.

*Interlinearnost*¹² i *mot-à-mot* kao postupci mogu biti nezreli i površni, nastavlja Steiner, međutim samo oni udružuju i oličuju onu cjelovitost, totalnost razumijevanja i reproduciranja, koja je empirički nedostižna i čije bi postignuće signaliziralo povratak unisonom, adamskom ljudskom govoru.

⁹ Dr. Jerko Fućak kaže: “Možda bi stoga trebalo izdati poseban prijevod Biblije za svaku izrazitiju kategoriju ljudi (djeca, mladi, stariji, običan puk, obrazovani/ji...) kako to čine veliki narodi.” Vidi *Bogoslovska Smotra*, separat, god LV, Zgb 1985, br. 1, str. 73.

¹⁰ Vidi: George Steiner, *After Babel*, str. 300–307.

¹¹ Isto, str. 308: “Strictly defined, a word-for-word interlinear is nothing else but a total glossary, set out horizontally, in discrete units and omitting the criteria of normal syntax and word-order in the language of the user.”

“The interlinear version of the Scriptures is the archetype or ideal of all translation.”¹²

Prijevod je, međutim, mogućnost izbora, mogućnost alternative, mogućnost “drugogačijosti”. Neka prijevodna djela dala su ton cijelim stoljećima, među takvima nalazi se i Biblija.

Citiram Steinera: “In the two centuries between the reign of Pope Nicolas and Urquhart’s Rabelais (1653), the history of translation coincides with and informs that of Western thought and feeling. No ‘original’ composition was more creative of new intellectual, social possibilities than were Erasmus’s version of the New Testament (1516) or the Luther Bible (1552–34). We cannot dissociate the development of English sensibility in the Tudor, Elizabethan, and Jacobean periods from the new perspectives opened by Arthur Golding’s translation of Caesar’s Gallic War in 1565, by North’s Plutarch in 1579, by Philemon Holland’s Livy in 1600, and by the Authorized Version.”¹³

“The evolution of modern German is inseparable from the Luther Bible, from Voss’s Homer, from the successive version of Shakespeare by Wieland, Schlegel, and Tieck. Thus the theory of translation takes on an unprecedented authority and philosophic texture.”¹⁴

U oblasti jezika i stila prijevod je zapravo “originalno stvaranje”, što daje pravo da govorimo o Daničićevom, Vukovom, Šarićevom, Rupčićevom (itd.) biblijskom stilu. Potkrepljujemo to riječima J. Levyja: “U procesu prevodenja materijal jednog jezika zamjenjuje se materijalom drugog, pa, prema tome, sva jezička umjetnička sredstva prevodilac stvara sam, na materinjem jeziku, nanovo; na taj način u oblasti jezika prevodenje je pravo originalno stvaranje.”¹⁵

Ono što prevodilac individualno stvara zapravo je izbor stilskih sredstava, to je ono što će jednu Bibliju učiniti svojevršnom, neponovljivom, jedinstvenom. Konfrontacijske analize, koje i ne moraju biti provjeravane uvijek u odnosu na izvornik, istražuju tu slobodu, tu individualnost, tu posebnost, ukratko – stil.

Ovdje ću provesti konfrontacijsku analizu biblijskih ulomaka iz Novoga zavjeta: Otk 1,12-18.

Latinski¹⁶

Et conversus sum, ut viderem vocem quae loquebatur mecum: et conversus vidi septem candelabra aurea, et in medio septem

¹² Isto, str. 308.

¹³ Isto, str. 246.

¹⁴ Isto, str. 266.

¹⁵ J. Levi, *Umjetnost prevodenja* (Sarajevo: Svjetlost, 1982), str. 68.

¹⁶ *Biblia sacra juxta Vulgatae, Exemplaria et correctoria Romana*, Ornavit Aloisius Claudius Fillon, Paris 1887.

candelabrorum aureorum similem Filio hominis, vestitum podere, et praecinctum ad mamillas zona aurea; caput autem ejus et capilli erant candidi tanquam lana alba et tanquam nix, et oculi ejus tanquam flamma ignis; et pedes ejus similes aurichalco, sicut in samino ardenti; et vox illius tanquam vox aquarum multarum; et habebat in dextera sua stellas septem, et de ore ejus gladius utraque parte acutus exibat; et facies ejus sicut sol lucet in virtute sua. Et cum *vidissem* eum, *cecidi* ad pedes ejus *tanquam mortuus*; et posuit dexteram suam super me, dicens: Noli timere; *ego sum* primus et novissimus, et *vivus*, et fui mortuus, et ecce sum vivens in saecula saeculorum, et habeo claves mortis et inferni.

Tekst započinje “ja”-formom te tako nameće od početka kategoriju pripovjedača. Gradacijom, usporedbama i metaforama ubrzo se pozornost s pripovjedača prenosi na “otkrivenje” božanstva (Krista), na njegovu pojavu (viziju) i na njegovu vijest. Jedna od mogućih shema ovog ulomka je ova: ja (pripovjedač, Ivan, 1. lice jednine) – on (božanstvo, Krist, opis, 3. lice jednine) – ja (Krist, upravni govor, 1. lice jednine). Prvo “ja” nije istaknuto, neizrečeno je, drugo “ja” jest veliko “Ego sum”. Prvo “ja” – pripovjedač, prorok, apostol, Ivan – pojavljuje se unutar ovih glagolskih oblika: “*conversus sum*”, “*viderem vocem*” (sinegdoha!), da bi se izrazitije uočio tek na kraju rečenice, i to ne u nominativu (“*mecum*”). To su dvije razine: jedna ljudska, druga božanska, jedna prepoznatljiva, osjetilna (*conversus sum*, *viderem*, *conversus vidi*, *vidissem*, *cecidi*), druga udaljena, ona je “poput” i “kao” (*similem*, *tanquam*), jer je nepoznata.

Engleski:

Then *I turned* to see the voice that was speaking to me, and on turning *I saw* seven golden lampstands, and in the midst of the lampstands one like a son of man, clothed with a long robe and with a golden girdle round his breast; his head and his hair *were* white wool, white as snow; his eyes *were* like a flame of fire, his feet *were* like burnished bronze, refined as in furnace, and his voice *was* like the sound of many waters; in his right hand he *held* seven stars, from his mouth issued a sharp two-edged sword, and his face *was* like the sun shining in full strength.

When I *saw* him, I *feel* at his feet as though dead. But he laid his right hand upon me, saying, “Fear not, I am the last, and the living one; I died, and behold I am alive for evermore, and I have the keys of Death and Hades.”

Engleski tekst ističe se izrazitom narativnošću, pripovjedačkim stilom, čemu doprinosi uočljivi, frekventni Preterite, a također i fonetička

slika cijeloga ulomka: u odnosu na latinski, engleski tekst ima manje izraženu konzonantnost a više potenciranu vokalnost.

Francuski:

Je me retournai pour connaître quelle était la voix qui me parlait. Et, après m'être retourné, je vis sept chandeliers d'or, et, au milieu des sept chandeliers, quelqu'un qui ressemblait a un fils d'homme, vêtu d'une longue robe, et ayant une ceinture d'or sur la poitrine. Sa tête et ses cheveux étaient blancs *comme de la laine blanche, comme de la neige*; ses yeux étaient *comme une flamme de feu*; ses pieds étaient *semblables à de l'airain ardent, comme s'il eût été embrasé dans une fournaise*; et sa voix était *comme le bruit de grandes eaux*. Il avait dans sa main droite sept étoiles. De sa bouche sortait une épée aiguë, a deux tranchants; et son visage était comme le soleil *lorsqu'il brille dans sa force*.

Quand je le vis, je tombai à ses pieds comme mort. Il posa sur moi sa main droite, en disant: Ne crains point! Je suis le premier et le dernier, et le vivant. J'étais mort; et voici, je suis vivant aux siècles. Je tiens les clefs de la mort et du séjour des morts.

Francuski tekst zadivljuje svojim fonetičkim moćima, svojim vibrantnim -r, nijansiranim i bogatim vokalizmom, koji se ovdje iskazuju upravo flobberovskom preciznošću i pomnjom i rezultiraju jednim opisom koji ističe detalj, nijansu, koji je rafiniran i precizan, koji traži adekvatnu usporedbu za Božanstvo a zatim je uzdiže kao da je samosvrhovita, kao da je ona krajnji cilj. Ima neke narcisoidnosti u ovom opisu, potekle najvjerojatnije iz tipične francuske senzibilnosti i poetičkog zanosa. "Francuski" vizionar Ivan nije pripovjedač, nego pjesnik, jedno zadivljeno i začudeno "ja" – što pred božanstvom koje opisuje što pred ljepotom i samostalnošću usporedbe i jezične moći koja joj daje oblik. Iako su usporedbe i u ostalim tekstovima na istaknutim mjestima u rečeničnom poretku, rečenični naglasak nad njima nije tako snažno koncentriran kao u francuskom tekstu, već je raspodijeljen duž cijele rečenice. Usporedbe se u francuskom tekstu ističu višestrukim "pojačivačima", iktusima, te su stoga uočljivije nego u ostalim tekstovima. Evo francuskog teksta – usporedbe u odnosu na engleski. Francuski: ...comme de la laine blanche, comme de la neige... Engleski: ... as white wool, as snow...

Usporedba u francuskom tekstu istaknuta je množinom riječi (5:3, 4:2), duljinom riječi (bar u pisanom jeziku), eksplozivnim -k i sonornim -l, dakle izoštrijenijom zvučnom postavom koja se u engleskom primjeru znatno ublažava glasom -w, zatim dijelnim *de*, članom *la*, nazalnim *an* u "blanche", frikativnim -š i -ž u "blanche" i "neige". Zbog tih elemenata usporedba je u ovom francuskom tekstu intonacijsko središte pa je i

logični akcent pomaknut nad nju. I ostale usporedbe iz ulomka sadrže slične višestruke “pojačivače”, te zbog toga držim svoj prvotni dojam opravdanim.

Vuk/Rešetar:

12 I obazreh se da vidim glas koji govoraše sa mnom; i obazrevši se vidjeh sedam svijetnjaka zlatnijeh, 13 I usred sedam svijetnjaka kao sina čovječjega, obučena u dugačku haljinu, i opasana po prsima pojasom zlatnijem. 14 A glava njegova i kosa bijaše bijela kao bijela vuna, kao snijeg; i oči njegove kao plamen ognjeni; 15 I noge njegove kao mjed kad se rastopi u peći; i glas njegov kao huka voda mnogijeh; 16 I držaše u svojoj desnoj ruci sedam zvijezda, iz usta njegovih izlažaše mač oštar s obje strane, i lice njegovo bijaše kao što sunce sija u sili svojoj. 17 I kad ga vidjeh, padoh k nogama njegovijem kao mrtav, i metnu desnicu svoju na me govoreći mi ne boj se, ja sam prvi i posljednji, 18 I živi; i bijah mrtav i evo sam živ u vijek vijeka, amen. I imam ključeve od pakla i od smrti.

Uočljiv, frekventan jezični element u Vuk/Rešetarovoj Bibliji ovog ulomka je poredbeni veznik *kao*. Pa premda *kao* možemo nazvati i veznikom sličnosti, njegova je funkcija ovdje dvostruka: da usmjerava na sličnost božanskog i ljudskog, ali da bude i dinstiktivni, razlikovni element. Ono što je *kao* slično *je*, ali nije *isto*. Učestalim ponavljanjem *kao* dijeli ovaj cio ulomak na dvoje, na međusobno sučeljavanje dviju oblasti. *Kao* znači ovdje jedan raskol, jedan rascijep, jednu suprotnost, jedan kontrast (između onoga što jest uistinu i onoga što jest *kao*).

Slijedi ulomak iz “Stvarnosti”. Pocrtat ću sva rješenja koja su kod Rešetara bila ujedinjena u *kao-u*, kao znak jednog novog i samosvojnog prijevoda:

“Stvarnost”:

12 Okrenuh se da vidim glas što mi govori. I, kako se okrenuh, opazih sedam zlatnih svijećnjaka, a među svijećnjacima “nekoga slična Sinu čovječjemu”, obučena u dugu haljinu i “opasana zlatnim pasom” po prsima. 14 “Njegova glava” s kosom bijaše bijela “poput bijele vune, poput snijega”; “njegove su oči bile kao ognjeni plamen”; 15 “njegove su noge sličile mjedi” kad se užari u peći; “njegov glas kao šum velikih voda”. 16 U svojoj je desnici držao sedam zvijezda, iz njegovih je usta izlazio oštri dvosjekli mač, a njegovo je lice bilo “kao sunce” kad sja “u svojoj svojoj sili”.

17 Kad ga opazih, padoh kao mrtav k njegovim nogama, a on stavi na me svoju desnicu i reče mi: “Nemoj se bojati! ‘Ja sam Prvi’ i ‘Posljednji’, 18 Onaj koji živi! Bio sam mrtav, ali, evo, živim u vijekove vjekova i imam ključeve smrti i podzemlja.”

Prema tome Biblija je u svojim prijevodnim realizacijama bila inicijativan i elementaran čimbenik književnih kultura, te ostvarujući se uvijek ponovno na osobit i samosvojan način uključena u posvemašnji slobodarski povik onog dijela čovječanstva što jest za jedinstvo ali ne i za monolitnost.

Međusobna dijakronijska i sinkronijska povezanost prijevodnih jedinica

Jedan od primarnih i najočevidnijih odnosa što ih biblijski prijevodi uspostavljaju jest odnos prema sačuvanim biblijskim rukopisima.

Rukopisi čine *prvi niz*, prvi red književnih činjenica u komunikativnom modelu čiji je krajnji rezultat Biblija–prijevod.

Drugi niz sastoji se od starih prijeвода, koji također nose autoritet izvornika, služeći kao polazni tekstovi u procesu prevodenja.¹⁷

Slijedi treći niz prijeвода, pa četvrti, peti... sa sve većim vremenskim pomakom i sve većom jezičnom udaljenošću od izvornika. I ono što bi mogla biti fenomenološka činjenica jest pojava da se svi ovi brojni prijevodi počinju međusobno oslanjati jedan na drugi, da se počinju vezivati u jedan vez, u jedno čvrsto tkivo. O tome izražajno govori dr. Ivan Šarić u predgovoru Biblije koju je preveo na hrvatski jezik: "Kod prevodenja iz teksta izvornoga držao sam se ponajboljih stranih stručnjaka prevodilaca Svetoga Pisma, kao Heilmanna, Crampona, Parscha, Heinnea, Allioli-a, Arndta, Grundla, Leandera van Eszai i još drugih. Bio sam kao pčela, koja leti po zelenoj bašči na sve strane i traži lijep cvijet i med."¹⁸

I ako mi se može dopustiti slikovno predočavanje, rekla bih da mi se iz te perspektive Biblija čini kao kakav živi organizam, kao živi sustav, čije srce sve brže kuca i čiji koraci postaju sve hitriji. (Dovoljno je pogledati listu–popis jezika i dijalekata na kojima postoje biblijski prijevodi, djelomično ili u cijelosti da se uvjerimo u opravdanost te opservacije. Ove liste izdaju sva biblijska društva.)

¹⁷ U red takvih prijeвода ubrajamo Septuagintu – grčki prijevod Starog zavjeta nastao između 2. i 3. stoljeća prije Krista i Vulgatu – latinski prijevod SZ i NZ nastao između 4. i 5. stoljeća. Ostali prijevodi iz ovog niza jesu – prema podacima iz vodećih biblijskih enciklopedija – ovi: SZ – Stari sirijski (1. st.), Aquilin (grčki, 2. st.), Theodotionov (grčki 2. st.), Symmachusov (grčki, 2-3. st.), Targum (aramejski, prije 5. st.), Etiopijski (6-8. st.) i Arabijski (10. st)/NZ – Stari latinski (2. st.), Diatessaron (2. st.), Stari sirijski (2-3. st.), Sahidski (3. st.), Gotički (4. st.), Armenijski (5. st.), Peshitta (5. st.), Etiopijski (5. st.), Palestinski sirijski (6. st.), Philoxenianov (6. st.) i Slavenski (9. st.).

¹⁸ Sveto pismo, dr. Ivan Evandelist Šarić, Stari zavjet, sv. I, "Akademija regina apostolorum", Sarajevo 1941, str. 5.

Zaključak

Premda funkcionira kao liturgijski tekst, Biblija je – a što ovaj članak dokazuje – nadasve neliturgijska književnost čija je interesna sfera, i s obzirom na sintaktičku, i semantičku i pragmatičku razinu, u zbilji, te je stoga možemo promatrati kao klasičnu realističnu književnost, usmjerenu prvotno prema semantičku i vrijednosnu polju što opisuje život, a tek sekundarno prema artefaktu i obredu, pa i crkvenu bogoslužju.

Biblija se i unutar oblasti prevodenja ponaša kao izuzetno dinamična i vitalna jedinica. Njezin povijesni i geografski pravac, širok spektar prevodilačkih koncepcija što ih ostvaruje ili inicira te nadasve stilova – koji postaju nosiocima nacionalnog i individualnog identiteta, a i međusobna dijakronijska i sinkronijska povezanost prijevodnih jedinica Biblije – pokazuju da je to knjiga nepojmljive energije i dalekosežna utjecaja, nezadrživa unutar crkvenoga prostora, simbolično “drvo života”.

RÉSUMÉ

La Bible comme la littérature vivante et nonliturgique

Au moyen de cet article l'auteur veut dire que la Bible soit une littérature vivante et réaliste plutôt que liturgique. Comme un oeuvre de traduisée la Bible se conduit vitalemment aussi, et pour cette raison l'influxion de la Bible ne peut pas s'enfermer à l'église, dans l'oeuvre.